

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2024, c. 10, s. 2: 1015-1039

Arap Yazı Dilinde İmlâ Kurallarının Cümle Öğelerini Belirlemedeki İşlevi
The Function of Orthographic Rules in Determining Sentence Elements in
Written Arabic Language

İshak DURMUŞ

Öğr. Gör. Dr., İnönü Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri ABD,

Lecturer Dr, İnönü University,

Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences

ishak.durmus@inonu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7544-2343

DOI: 10.47424/tasavvur.1548218

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 11 Eylül / September 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 12 Kasım / November 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Durmuş, İshak. "Arap Yazı Dilinde İmlâ Kurallarının Cümle Öğelerini Belirlemedeki İşlevi". *Tasavvur - Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2024): 1015-1039. <https://doi.org/10.47424/tasavvur.1548218>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | <mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr>

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,

İlahiyat Fakültesi / Tekirdağ Namık Kemal University, Faculty of

Theology, Tekirdağ, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

Geçmişten günümüze Arap yazı dilinde iki önemli sistem değişikliği meydana gelmiştir. Bunlardan birincisi birbirine benzeyen harflerin farklı biçimde noktalanmasıdır. İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren birbirine benzeyen harfleri ayırt etmek için noktalama yaygın bir şekilde kullanılmış ve zamanla bu noktalar geldikleri harf ile bütünleşerek günümüz Arap alfabesini oluşturmuştur. İkincisi ise diğer dillerde sesli harflere karşılık gelen hareketlerin yazılı dilde çeşitli semboller ile gösterilmesidir. Bu semboller ortaya çıktıkları ilk dönemler de dahil olmak üzere günümüzde sadece belli başlı kitaplarda ve durumlarda kullanılmaktadır. Bu iki alandaki tüm çalışmalar Arap yazısındaki kelime ve cümlelerdeki telaffuz farklılığını ve buna bağlı olarak herhangi bir kelime veya cümledeki olası çok anlamlılığı azaltmak amacıyla yapılmıştır. İmlâ da bu hedefle ortaya konulmuş bir ilimdir. Noktalama ve harekeleme çalışmalarından farklı olarak imlâ kurallarının temelini ise yazımda birbirine benzeyen farklı anlamdaki kelimeleri birbirinden ayırmak için bazı harflerin ziyadesi, hazfi ve tebdîli bunlara ilaveten bazı kelimelerin vaslı ve faslı ile ilgili kurallar oluşturmaktadır. Bu kurallar incelendiğinde bir kısmının cümle öğelerini belirlemede birtakım kolaylıklar sağladığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı Arap yazı dilinde imlâ kurallarının cümle öğelerini belirlemedeki işlevini örnekler üzerinden göstererek bu kuralların dilbilimsel yönden önemini vurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Nahiv, Arap Yazısı, İmlâ, Yazım.

Abstract

From past to present, two significant system changes have occurred in the written Arabic language. The first of these is the differentiation of similar letters through dotting. From the early periods of Islam, dotting was widely used to distinguish similar letters, and over time, these dots became integrated with the letters they accompanied, forming the modern Arabic alphabet. The second change is the representation of vowel sounds, which correspond to vowels in other languages, using various symbols in written language. These symbols have been used only in specific books and situations from their inception to the present day. All these efforts in these two areas were made to reduce pronunciation differences in words and sentences in Arabic script, and consequently,

to minimize potential ambiguities in any word or sentence. Orthography (imlâ') is a science that was introduced with this aim. Unlike the efforts in dotting and vowel notation, the foundation of orthographic rules includes the addition, deletion, and substitution of certain letters to differentiate between words with similar spellings but different meanings, as well as rules regarding the conjunction and separation of certain words. When these rules are examined, it is seen that some of them provide certain conveniences in determining sentence elements. In this context, the purpose of this study is to demonstrate the function of orthographic rules in determining sentence elements in written Arabic through examples, and to emphasize the linguistic importance of these rules.

Keywords: Arabic Language, Syntax, Arabic Script, Orthography, Writing.

Giriş

Yazı, insanların çeşitli görsel semboller aracılığıyla birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlayan temel bir araçtır. Genellikle dili gramer kurallarına uygun biçimde konuşan bireylerin, aynı şekilde doğru yazması beklenir. Ancak, bu durum her zaman yeterli değildir. Sözlü dilde bulunan ses tonu, mimikler ve beden dili gibi çeşitli destekleyici unsurlar yazılı dilde mevcut değildir. Yazılı dildeki bu eksikliklerin telafisi, imlâ (yazım) kuralları aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu kurallar, yazılı iletişimin anlaşılabilir ve tutarlı olmasını temin etmekte, böylece anlamın doğru bir şekilde iletilmesini sağlamaktadır.

İmlâ (إملاء) kelimesi, sözlükte kök anlam itibarıyla "uzatmak" manasına gelmektedir. Bu anlam çerçevesinde kelimenin "mühlet vermek", "yazdırmak" ve "dikte etmek" gibi kullanımları da temelde bu "uzatma" anlamıyla ilişkilidir.¹ Arap kabilelerinden Benî Temîm'in (إملاء), Benî Esed'in ise (إملاء) mastarını kullandığı ifade edilmektedir. Her iki kullanım şekli de Kur'ân-ı Kerîm'de geçmektedir:²

¹ Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman Şemsuddîn es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*, thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetu's-Sünne, 1424/2003), 3/249.

² Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseyînî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Heyet (Dâru'l-Hidâye, ts.), 30/424; Abdullah Aydın, "İmlâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/225.

• {فَلْيُمْلَأْ وَلِيَّهُ بِالْعَدْلِ} ³ “Velisi adaletle yazdırırsın.”

• {وَقَالُوا أَأَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا} ⁴ “Dediler ki: “Bunlar, onun başkalarına yazdırdığı, sabah akşam kendisine okunan eskilerin masallarındır.”

Klasik kaynaklarda imlâ (إملاء) kelimesiyle eş anlamlı olarak (الْخَط) ⁵, (الْكِتَابَةُ) ⁶, (الْحَطُّ) ⁶, (الْهَجَاءُ) ⁷, (الرَّسْمُ) ⁸ ve (تَقْوِيمُ الْيَدِ) ⁹ kelimeleri de kullanılmıştır. Modern dönemde ise yazım kuralları için (إملاء) kelimesi daha çok kullanılmaktadır. ¹⁰ İmlâ kelimesi bir terim olarak ise yazım şekli, doğru yazma, yazıdaki harfler ve doğru yazmanın öğrenildiği ilim gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan bazıları şöyledir:

- Kalıcılığı ve sürekliliği için birtakım kurallar konulan ve yazarlar arasında yaygınlaşan yazım şekli. ¹¹
- Kelimeleri ibtidâ ve vakf durumlarına göre alfabe harfleriyle yazmak. ¹²

³ el-Bakara 2/282.

⁴ el-Furkân 25/5.

⁵ Ebû'l-Vefaî Nasr b. Yunus el-Vefai el-Hureynî, *el-Matâliu'l-nasriyye li'l-matâbi'i'l-musriyye fi'l-usûli'l-hattiiyye*, thk. Taha Abdumaksud (Kahire: Mektebetu's-Sunne, 2005), 79.

⁶ Bk. Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk ez-Zeccâcî, *Kitâbu'l-Hat*, thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed (Ammân: Dâru Ammâr, 2000).

⁷ Bk. Ebû Muhammed Nâsıhuddîn Saîd b. el-Mubârek b. Ali b. Abdillâh en-Nahvî el-Bağdâdî İbnu'd-Dehhân, *Bâbu'l-Hicâ'* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1976).

⁸ Bk. Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân Dâni, Muhammed Sâdık Kamhavî, *el-Muknî' fi resmi mesâhifi ehli'l-emsâr* (Kahire: Mektebetu'l-Kulliyati'l-Ezheriyye, ts.).

⁹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*, thk. Ali Fâ'ûr (Suud: Vizâratu's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1987), 207.

¹⁰ Bk. Huseyn Vâlî, *Kitâbu'l-İmlâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1985); Abdulalim İbrahim, *el-İmlâ' vet' terkîm fi'l-kitâbeti'l-'Arabiyye* (Mısır: Mektebetu Garîb, ts.); Abdullatif Muhammed el-Hatîb, *Usûlu'l-İmlâ'* (Kuveyt: Dâru Sa'deddîn, 1994).

¹¹ Ahmed Kabbiş, *el-İmlâu'l-'arabi neşetuhu ve kavâ'iduhu ve mufredâtuhu ve temrînâtuhu* (Dimeşk-Beyrut: Dâru'r-Raşîd, 1984), 8.

¹² Ebû'l-Fazl Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, thk. 'Abdulhamîd Hindâvî (Mısır: el-Mektebetu't-Tevfikiiyye, ts.), 3/500.

- Harflere ait olup zihindeki anlamları yansıtan ve duyulan kelimelere dealet eden birtakım şekillerdir.¹³
- Doğru yazmaya dair kuralların öğrenildiği ilimdir.¹⁴

Ülkemizde Arapça imlâ kurallarına dair yapılan çalışmalar arasında Ayhan Doğan'ın *Arapça İmlâ Kılavuzu* ve Nusrettin Bolelli'nin *Modern Metodla Arapça İmlâ Kuralları* başlıklı eserleri, bu alanda öne çıkan önemli kaynaklar arasında sayılabilir.¹⁵ Söz konusu eserler, genel olarak Arap dilinin imlâ kurallarını sistematik bir biçimde ele alarak temel çerçevede sunmaktadır. Bu alanla ilgili hazırlanan makaleler ise genellikle mushaf imlâsı konusuna odaklanmaktadır.¹⁶ Bu bağlamda, Halit Boz'un *Kur'ân-ı Kerîm'de Salât (Namaz) Kelimesinin İmlâsındaki Farklılıklar ve Sebepleri* başlıklı çalışması, mushaf imlâsında salât (namaz) kelimesinin yazım farklılıklarını anlam ve nahiv açısından incelemesi bakımından dikkate değerdir.¹⁷ Ancak, bu çalışmanın odağı kelime düzeyindeki incelemelere yönelikken, yaptığımız çalışma doğrudan imlâ kuralları üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışmamıza konu bakımından en yakın akademik çalışmalar arasında, Atik Aydın'ın *Arap Dilinde Noktalama İşaretleri: Tarih ve Uygulama*

¹³ Ebû Zeyd Veliyyuddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *Divânü'l-mubtede' ve'l-haber fi eyyâmi'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve min âsirihim min zevi's-seni'l-ekber*, thk. Halil Şehâde (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1988), 1/524.

¹⁴ Vâli, *Kitâbu'l-İmlâ'*, 42.

¹⁵ Bk. Ayhan Erdoğan, *Arapça İmlâ Kılavuzu* (Konya: Kutluboğa Yayınları, 2000); Nusrettin Bolelli, *Modern Metodla Arapça İmlâ Kuralları* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016).

¹⁶ Bk. Lütfullah Yavuz, "Kur'an'ın Topkapı Nüshasının İmlâsı ve Hz. Osman'a Nispeti Konusundaki Tereddütlere Cevaplar", *Diyanet İlmî Dergi* XLVI/2 (2010), 137-144; Mehmet Emin Maşalı, "İbn Haldûn'un Gözüyle Mushaf İmlâsı", *Usûl: İslam Araştırmaları* 22 (2014), 7-24; Mehdi Seyf, "Mushaf İmlâsı ve Farklı Yaklaşımlar", *Tarihten Günümüze Kıraat İlmî: Uluslararası Kıraat Sempozyumu*, (2015), 187-228; Tayyar Altıkulaç, "Mushaflarda İmlâ Problemi", *Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat Sempozyumu*, (2017), 53-63; Mustafa Sağlam, "Mushaf İmlâsı Bağlamında Zemahşeri ve el-Keşşâf'ı", *Bütün Yönleriyle Zemahşeri III* (2023), 73-82; Mücella Hacımısıroğlu, "Mushaf İmlâsı Edebiyatında İstidrak Olgusu: İbnü'l-Kâdi el-Miknâsî (öl. 1082/1672) ve Beyânü'l-Hilâf Örneği = The Phenomenon of Istidrak in Mushaf Orthography Literature: Example of Ibn al-Qadi al-Miknâsi (d. 1082/1672) and His Book Named Bayanu'l-Khilaf", *Hitit Üniversitesi (Gazi Üniversitesi) Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXIII/1 (2024), 280-299.

¹⁷ Bk. Halit Boz, "Kur'ân-ı Kerîm'de Salât (Namaz) Kelimesinin İmlâsındaki Farklılıklar ve Sebepleri", *İlahiyat Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler*, (2019), 144-156.

ile Osman Aktaş ve Luay Hatem Yaqoob'un *Noktalama İşaretlerinin Anlama Etkisi Bakımından Arapça ve Türkçenin Karşılaştırılması* başlıklı makaleleri sayılabilir.¹⁸ Bu iki makale, noktalama işaretlerinin anlam üzerindeki etkisini ele almaktadır. Ancak çalışmamızın amacı, noktalama işaretlerinin ötesinde imlâ kurallarının cümle öğelerini belirlemedeki işlevini irdelemektir.

Bu bağlamda konuyla ilgili temel eserleri aktarmanın bu alanda yapılacak Arap diliyle ilgili çalışmalara katkı sağlayacağı umulmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki imlâ kuralları başlangıçta nahiv ve sarf ilimleri içerisinde dağınık bir şekilde bulunduğundan bu alanda yazılan müstakil eserler azdır. Söz konusu eserleri klasik ve modern olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. İmlâ kurallarına dair kaleme alınmış klasik dönem eserlerin bir kısmı şu şekildedir:

- *Edebu'l-kâtib*:¹⁹ İbn Kuteybe'nin (öl. 276/889) devlet hizmetinde görevli kâtiplerin yazım hatalarından kaçınması için yazdığı eserdir. Eser dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm olan "Kitâbu'l-Ma'rife", genellikle yanlış anlaşılan ve yanlış kullanılan kelimeler ile kelime türetme kurallarını ele almaktadır. İkinci bölüm, "Kitâbu Takvîmi'l-yed", kâtiplerin doğru yazmalarını ve düzgün konuşmalarını sağlamak amacıyla imlâ meselelerini, sarf konularını ve imlâ-telaffuz ilişkisini açıklamaktadır. Üçüncü bölüm olan "Kitâbu Takvîmi'l-lisân" ise konuşma dilindeki yanlışları ve bunların doğru kullanımlarını incelemektedir. Son bölüm, "Kitâbu'l-Ebniye", sülâsi ve mezîd fiillerin yapıları, bu fiillerin kazandığı farklı anlamlar, isim ve sıfatların vezin ve anlamları ile çeşitli masterları analiz etmektedir.²⁰

¹⁸ Bk. Aydın Atik, "Arap Dilinde Noktalama İşaretleri: Tarih ve Uygulama", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/23 (2012), 1; Osman Aktaş - Luay Hatem Yaqoob, "Noktalama İşaretlerinin Anlama Etkisi Bakımından Arapça ve Türkçe-nin Karşılaştırılması", *International Journal of Filologia* 6 (30 Aralık 2021), 1-19.

¹⁹ İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*.

²⁰ Zülfikar Tüccar, "Edebü'l-Kâtib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/410-411.

• *Kitâbu'l-hat*:²¹ Zeccâcî'nin (öl. 337/949) kaleme aldığı imlâ kurallarına dair müstakil bir eserdir. Meşhur eseri *el-Cümel'* de bu kitabına gönderme yapmaktadır. Ancak bu kitabın ona aitliği noktasında farklı görüşler bulunmaktadır.²²

• *Kitâbu'l-küttâb*:²³ İbn Durustevayh'e (öl. 347/958) ait olan eserde imlâ kurallarının yanında noktalama ve harekelemeye dair birtakım bilgilere iki müstakil bölüm altında yer verilmiştir.

• *Bâbu'l-hicâ'*:²⁴ İbnu'd-Dehhân'ın (öl. 569/1174) bu eseri, imlâ kurallarını sistematik bir şekilde aktarmaktadır.

Modern dönemde ise bu alanla ilgili iki önemli eser göze çarpmaktadır:

• *el-Matâliu'n-nasriyye li'l-matâbii'l-musriyye fi'l-usûli'l-hattiyye*:²⁵ Nasr el-Hûrî'nin (öl. 1291/1874) imlâ kurallarına dair kaleme aldığı bu eser kaynak ve içerik yönünden oldukça zengindir. Meselelerin ayrıntılı bir biçimde incelendiği eserde müellif, nahiv alimlerinin imlâ kurallarıyla ilgili görüşlerine de yer vermiştir.

• *Kitâbu'l-İmlâ'*:²⁶ Huseyn Vâlî'ye (ö 1355/1936) ait olan eserde imlâ kuralları sade bir dille fazla ayrıntıya girilmeden sistematik bir şekilde anlatılmıştır.

Mezkûr kaynaklarda imlâ kurallarına dair başlıca harflerin ziyadesi, hazfi ve tebdîli ile kelimelerin vaslı ve faslı olmak üzere temelde dört başlık altında ele alındığı görülmektedir. Bu başlıklara dair bazı örnekler şu şekildedir:

• Ziyade harfler: Ömer (عمر) ismi ile Amr (عمرو) ismi yazılışta birbiriyle aynı olduğu için merfû ve mecrûr durumunda Amr isminin sonuna okunurken telaffuz edilmeyen bir "vâv" harfinin eklenmesi.

²¹ Zeccâcî, *Kitâbu'l-Hat*.

²² Zeccâcî, *Kitâbu'l-Hat*, 11.

²³ Ebû Muhammed Abdullah b Cafer b Muhammed İbn Durustevayh, *Kitâbu'l-kuttâb*, thk. İbrâhim Sâmerî - Abdulluseyin el-Fetlî (Kuveyt: Dâru'l-Kutubi's-Sekafiyye, 1977).

²⁴ İbnu'd-Dehhân, *Bâbu'l-Hicâ'*.

²⁵ Hureynî, *el-Matâliu'l-nasriyye*.

²⁶ Vâlî, *Kitâbu'l-İmlâ'*.

• Hafzedilen harfler: (اِبْن) kelimesi sıfat konumundayken kelimedeki “elif” harfinin hafzedilmesi.

• Harflerin tebdili: İhtilafı bir mesele olmakla birlikte amel etmesi durumunda (اِبْن) edatının sonundaki “elif” harfinin (اِبْن) olacak şekilde “nûn” harfine dönüştürülmesi.

• Vasl ve fasl: Fiile bezeyen (اِبْن) harfi ile birlikte kullanımında mâ-i mevsûlenin ayrı mâ-i zâidenin bitişik yazılması.

Bu kuralların asıl amacı benzer ya da aynı yazıma sahip farklı anlamdaki kelimeleri birbirinden ayırmaktır. Fakat sıfat konumundaki (اِبْن) kelimesinden “elif” harfinin hafzedilmesi gibi bazı imlâ kuralları nahiv ilmiyle ilişkilidir. Bu ilişki i’rab yapmada ve cümle öğelerini belirlemede imlâ kurallarına birtakım işlevler kazandırmaktadır. Bu hususa dair bazı örnekler şu şekildedir:

1. (اِبْن) Kelimesindeki Elif’in Hazfi

(اِبْن) “oğul” kelimesi Arap yazısında özel bir yere sahiptir. Nitekim sadece bu kelimeye has olarak ismin kök harflerinden birisi olan (ا) “elif” harfi cümledeki konumuna göre hafzedilmektedir. Bu hafzedilme (اِبْن) kelimesi cümlede sıfat konumundayken ortaya çıkmakta, haber gibi farklı bir konumda ise (ا) harfi yazılmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken kurallardan biri de “elif” harfinin hafzedilmesi durumunda mevsûf konumunda olan kelimedeki tenvinin hafzedilmesi gerekliliğidir.

Aşağıdaki cümle ve ayetler (اِبْن) kelimesindeki (ا) harfinin sıfat konumundayken hafzedilmesine, haber gibi farklı bir konumdayken yazılmasına dair örnek gösterilebilir:²⁷

- (رَأَيْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ) “Abdullah b. Muhammed’i gördüm.”
- (مَرَرْتُ بِمُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ) “Abdullah b. Muhammed’e uğradım.”
- (أَطْنُ مُحَمَّدًا ابْنَ عَبْدِ اللَّهِ) “Sanırım Muhammed Abdullah’ın oğludur.”
- (إِنَّ زَيْدًا ابْنَ عَمْرٍو) “Zeyd kesinlikle Amr’ın oğludur.”

²⁷ İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*, 162.

• {وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ} ²⁸ “Yahudiler ‘Üzeyir Allah’ın oğludur’ dediler, Hristiyanlar da ‘Mesih Allah’ın oğludur’ dediler.”

Kişi babasının ismine değil de (مُحَمَّدُ بْنُ الْقَاضِي) terki bindeki gibi isminden daha yaygın kullanılan lakabına nispet edilmesi durumunda da yukarıdaki kural geçerliliğini korumaktadır.²⁹ Ayrıca (ابْن) kelimesindeki (ل) harfi (أَبْنُكَ هَذَا) “Bu senin oğlun mu?” cümlesindeki gibi farklı durumlarda da hafzedilmektedir.³⁰ Fakat bu haziflerin i’raba yönelik bir etkisi görülmemektedir.

Bu kuralın bazı istisnaları bulunmaktadır. Buna dair örnekler şu şekildedir:³¹

• (ابْن) kelimesi (قَالَ عَبْدُ اللَّهِ وَزَيْدٌ ابْنَا مُحَمَّدٍ كَذَا وَكَذَا) “Muhammed’in iki oğlu Abdullah ve Zeyd şöyle şöyle dedi.” ve (أَطْنُ عَبْدُ اللَّهِ وَزَيْدًا ابْنِي مُحَمَّدٍ) “Sanırım Abdullah ve Zeyd Muhammed’in iki oğludur.” cümlelerindeki gibi tesniye gelmesi durumunda sıfat ya da haber olmasına bakılmaksızın “elif” ile yazılır.

• (هَذَا مُحَمَّدٌ ابْنُ أُجِي عَبْدِ اللَّهِ) “Bu kardeşim Abdullah’ın oğlu Muhammed.” cümlesindeki gibi (ابْن) kelimesi kişinin babasına doğrudan izafe edilmediği takdirde “elif” yazılır.

(ابْن) kelimesinin müennesi olan (ابْنَةٌ) “kız” kelimesi için de yukarıdaki kurallar geçerlidir. Sıfat olarak gelmesi durumunda (بِنْت) şeklinde yazılırken haber olarak gelmesi durumunda (ابْنَةٌ) şeklinde yazılır. Bazı alimler (ابْنَةٌ) kelimesinin {وَمَرْيَمَ ابْنَتِ عِمْرَانَ} ³² “İmrân kızı Meryem...” ayetindeki gibi açık “te” harfi ile yazılmasını daha doğru bulmuştur.³³

Bu kurallar dikkate alındığında (ابْن) kelimesinin i’rabı kolaylaşmaktadır. Muhtemelen böyle bir ayrıma gidilmesinin nedeni sıfat ve mevsûfun bir bütün teşkil etmesi ayrıca (ابْن) kelimesinin sıfat konumunda sık bir şekilde kullanılmasıdır.

²⁸ et-Tevbe 113/30.

²⁹ İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*, 163; İbn Durustevayh, *Kitâbu'l-kuttâb*, 76.

³⁰ Hureynî, *el-Matâliu'l-nasriyye*, 342.

³¹ İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*, 163.

³² et-Tahrîm 66/12.

³³ İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*, 163.

2. (عَمْرُو) İsmindeki Zâid Vâv

(عَمْرُو) “Amr” kelimesi özel bir isim olup yazı dilinde (عَمْر) “Ömer” ismiyle karıştırılmaması için sonuna (و) “vâv” harfi eklenmektedir. Bu ziyadelik (عَمْرُو) ismine (عَمْر) isminden dile daha hafif geldiği için uygun görülmüştür.³⁴ İsmi sonuna eklenen bu harfin okunuşta bir etkisi yoktur. Yazıdaki bu karışıklık (عَمْرُو) ismi merfû ve mecrûr durumlarındayken söz konusudur.³⁵

Örneğin Arapçada “Ömer, Amr’a selam verdi.” anlamında bir cümle yazılmak istense ve bu iki ismi birbirinden ayırmak için kullanılan (و) harfi yazıda kullanılmıyorsa bu cümle (سَلَّمَ عَمْرٌ عَلَى عَمْرٍ) şeklinde yazılır ve okuyucu için kimin kime selam verdiği net olarak anlaşılmazdı.

Bu kural (عَمْرُو) ismi mansûb durumdayken geçerliliğini yitirmektedir. Nitekim عَمْر ismi gayr-i munsarif bir isim olması nedeniyle mansûb durumdayken (عَمْرًا) “Amr” ismi gibi tenvinle değil (عَمْرَ) “Ömer” şeklinde tenvinsiz yazılır. Mansûb durumdayken meydana gelen yazı dilindeki bu farklılıktan dolayı (و) harfine ayrıca ihtiyaç duyulmamıştır.³⁶ Fakat (عَمْرُو) ismi (إِبْن) kelimesine mevsûfken tenvin almayacağından bu isme (رَأَيْتُ عَمْرُو بْنَ هِنْدٍ) cümlesindeki gibi mansûb olması durumunda bile (و) harfi eklenmektedir.³⁷

Buradaki (و) harfi (عَمْرُو) isminin merfû ve mecrûr olduğu bazı durumlarda yazılmayabilir. Bu durumlar şu şekildedir:

- (عَمْرُو) isminin (هَذَا عَمْرُنَا) “Bu bizim Amr’ımız.” cümlesindeki gibi bir isme izafe edilmesi: Bunun nedeni zamirin zâid bir harfe benzetilip bir kelimedede birden fazla zâid harfin hoş karşılanmaması³⁸ ya da başka görüşe göre muzâf ile muzâfun ileyhin zâid bir harf ile birbirinden ayıramamasıdır.³⁹

³⁴ Hureynî, *el-Matâliu’l-nasriyye*, 314.

³⁵ İbn Kuteybe, *Edebu’l-kâtib*, 177.

³⁶ İbn Kuteybe, *Edebu’l-kâtib*, 177.

³⁷ Hureynî, *el-Matâliu’l-nasriyye*, 317.

³⁸ İbn Kuteybe, *Edebu’l-kâtib*, 177.

³⁹ Hureynî, *el-Matâliu’l-nasriyye*, 315.

• Özel isim olarak kullanılmaması: Örneğin diş eti manasındaki (عَمْر) kelimesinin sonuna (و) harfi zâid bir şekilde gelmez. Çünkü bu kural çok sık kullanılmasından dolayı özel isim olan (عَمْرُو) kelimesi için geçerlidir.⁴⁰

• (جَاءَنِي عَمْرَان) “İki Amr bana geldi.” cümlesindeki gibi tesniye olması.⁴¹

• (عُمَيْر) şeklinde ism-i tasğir sığasında gelmesi.⁴²

• (إِنَّمَا أَنْتَ مِنْ سُلَيْمَى كَوَاوٍ ... أَلْحَقْتُ فِي الْهَجَا ظُلْمًا بَعْمَرٍ) “Sen Süleymâ için yazıda Amr ismine haksız yere getirilen vâv gibisin.” beytindeki gibi vezinli bir şiirde gelmesi: Bunun nedeni şiirin vezni sayesinde buradaki (عمر) lafzından kastın (عَمْرُو) olduğunun anlaşılmasıdır. Fakat bazı alimler herkesin şiir vezinleri hakkındaki yeterli bilgiye vakıf olamayacağından dolayı (عَمْرُو) ismine bu tarz şiirlerde (و) harfini yazmayı gerekli görmüştür.⁴³

Yukarıdaki istisnalar dışında bu kuralı dikkate alan bir okuyucu (ضَرَبَ عُمَرَ) “Amr, Ömer’e vurdu.” cümlesindeki (عَمْرُو) isminin cümledeki konumunu ek bir karineye ihtiyaç duymadan belirleyebilir. Buradaki (و) harfi (عَمْرُو) ismini (عَمْر) isminden sadece anlam açısından değil î’rab açısından ayırt etmede de önemli bir işlevde bulunmuştur.

3. Elif-i Tenvîn

Tenvinli mansûb isimlerin sonlarına “nûn” harfine bedel olarak “elif” harfi getirilebilmektedir.⁴⁴ Bunun nedeni tenvinli mansûb isimlerin vakf ve vasl durumlarında fethanın belirtilmesi gerekliliğidir.⁴⁵ Örneğin (قَلَمٌ) kelimesi merfû halde vakf durumunda “kalem” ve vasl durumunda “kalemun” şeklinde okunabilmekte iken, bu kelime mansûb haldeyken sonuna (قَلَمًا) şeklinde bir “elif” getirilir ve yukarıdaki her iki durumda da “kalemâ” ve “kalemen” şeklinde

⁴⁰ Hureynî, *el-Matâliu'l-nasriyye*, 315.

⁴¹ İbn Durusteveyh, *Kitâbu'l-kuttâb*, 86.

⁴² İbn Durusteveyh, *Kitâbu'l-kuttâb*, 86.

⁴³ Hureynî, *el-Matâliu'l-nasriyye*, 317.

⁴⁴ Muhammed Mâmû, *Leâliu'l-ımlâ'* (Beyrut: el-Yemâme, 2008), 28.

⁴⁵ Hureynî, *el-Matâliu'l-nasriyye*, 280.

fetha harekesi belirtilerek okunur. Kaynaklarda bu “elif” harfine “elif-i tenvîn”⁴⁶ ya da “elif-i nasb”⁴⁷ denmektedir.

Tenvinli ve mansûb halde olmalarına rağmen aşağıdaki özellikleri taşıyan kelimelerin sonlarına elif-i tenvîn yazılmaz:⁴⁸

- Kapalı “te” (ة) harfi ile bitmesi: (صَلَاة).
- “Elif” harfinin üzerine yazılan hemze ile bitmesi: (نَبَأ).
- Elif-i memdûde ile bitmesi: (عَطَاء).
- Elif-i maksûre ile bitmesi: (فَنَى).

Bu kural okuyucuya öğeler nekra durumundayken i’rabı belirlemede kolaylık sağlamaktadır. Örneğin (رَأَى أَسْتَاذَ طَالِبًا) “Bir hoca bir öğrenciyi gördü.” cümlesinde başka bir karineye ihtiyaç duymaksızın sadece imlâ kurallarına bakılarak (طَالِبًا) kelimesinin mefûlun bih manasını taşıdığı anlaşılır. Kelimeler (رَأَى الْأَسْتَاذَ الطَّالِبَ) şeklinde marife durumundayken cümle “Hoca öğrenciyi gördü.” ya da “Öğrenci hocayı gördü.” manalarına gelebilmekte buna binaen anlam başka karineler olmadan net bir şekilde anlaşılmamaktadır.

Aslında tenvinin i’rabı etkilediği birçok yerde elif-i tenvînin işlevi göze çarpmaktadır. Mesela (يَا رَجُلُ) “Ey adam!” cümlesinde münâda nekra-i maksûde iken (يَا رَجُلًا) cümlesinde nekra-i gayri maksûdedir. Benzer şekilde (أَخَذَ قَلَمَ الْأَسْتَاذِ) “Hocanın kalemini aldı.” cümlesinde (قَلَمَ) kelimesi muzâf iken (أَخَذَ قَلَمًا الْأَسْتَاذِ) “Hoca bir kalem aldı.” cümlesinde elif-i tenvîn gelmesi durumunda bu kelime, muzâf konumunda değildir. Elif-i tenvînin bu ve benzeri birçok cümlede kelimelerin i’rabını belirlemedeki işlevselliğini görmek mümkündür.

⁴⁶ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtübî, *el-Makâsîdu’s-şâfiye fi şerhi’l-Hulâsati’l-kâfiye* (Mekke: Ma’hedu’l-Buhusi’l-İlmiyye ve İhyai’t-Turâsî’l-İslâmî, 2007), 1/100; Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdulmelik el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb ‘an kutubi’l-e’ârîb*, thk. Mâzin el-Mubârek - Muhammed Ali Hamdullah (Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 1985), 692.

⁴⁷ Ebû Bekr Muhammed b Seri b Sehl el-Bağdadi İbnu’s-Serrâc, *el-Usûl fi’n-nahv*. (Beirut: Muessesetu’r-Risâle, 1985), 2/389; Ebû Bîşr Amr b Osman b Kanber el-Harisi Sibeveyhi, *Kitâbu Sibeveyhi* (Kahire: Mektebetu’l-Hancı, 1988), 4/209.

⁴⁸ Hureynî, *el-Matâliu’l-nasriyye*, 280.

4. Elif-i Fârika

Yazı dilinde vâvu'l-cemâ'anın bulunduğu fiillerin sonlarına (ضَرَبُوا) cümle-sindeki gibi telaffuz edilmeyen zâid bir elif getirilmektedir. Kaynaklarda "elif-i fârika" ya da "elif-i fasl" olarak zikredilen bu "elif" in görevi merfû muttasıl zamir olan vâvu'l-cemâ'ayı belirtmektir.⁴⁹

Elif-fârikanın i'rabı belirlemede birçok işlevi bulunmaktadır. Bu bağlamda aşağıda verilen örnekler yeterli olacaktır:

- Asli "vâv" ile vâvu'l-cemâ'ayı birbirinden ayırmak: Örneğin (لَنْ يَدْعُوا) cümlesi "Çağırmadı." anlamına gelmekteyken (لَنْ يَدْعُوا) cümlesi "Çağırmadılar." anlamına gelmektedir. Elif-i fârika sayesinde ilk cümledeki "vâv" harfinin, kelimenin asli harfi, son cümledeki "vâv" harfinin ise vâvu'l-cemâ'a olduğu anlaşılacaktır.

- Tevkîd ile mefûlun bîhi birbirinden ayırmak: Örneğin (ضَرَبُواهُمْ) cümlesi "Onlara vurdular." anlamına gelmekte iken (ضَرَبُوا هُمْ) cümlesi "Onlar vurdular." anlamına gelmektedir.

Elif-i fârikanın yazımıyla ilgili çeşitli ihtilaflar geçmişte vuku bulmuştur.⁵⁰ Fakat yukarıda belirtilen kullanımı günümüzde yaygınlaşmış ve yazılı ifadeleri anlamadaki işlevi artmıştır. Öyle ki İmam Nevevî (öl. 676/1277) de *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim* adlı eserinde hadis kitaplarında da bulunan bu farklı kullanımlara dikkat çekmiş ve doğru bulmamıştır.⁵¹ Bu nedenle bu ihtilaflara çalışmada yer verilmemiştir.

5. (إِنَّ) Harfindeki Nûn'un Elif ile Tebdîli

Muzârî fiili nasb eden (إِنَّ) edatı kendisinden önce zikredilen duruma bağlı olarak⁵² meydana geleceklere haber vermek için kullanılır ve Türkçede genelde "o halde", "bu durumda" ve "öyleyse" gibi anlamlara gelir. Örneğin birisi (سَأَزُورُكَ) "Seni ziyaret edeceğim." şeklinde bir söylemde bulunduğu anda bu durumun yani

⁴⁹ Vâli, *Kitâbu'l-İmlâ'*, 101.

⁵⁰ Hureynî, *el-Matâliu'l-nasriyye*, 306-307.

⁵¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b Şeref b Mürî Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1972), 10/178.

⁵² Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b Ömer b Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Mufasssal fî san'ati'l-i'râb*. (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993), 443.

ziyaretin gerçekleşmesi halinde söz sahibine ikramda bulunulacağını ifade etmek için (إِنَّ أُكْرِمَكَ) (Öyleyse sana ikramda bulunacağım.) denilir.

Bu harfin muzârî fiili nasb etmesinin bazı şartları bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir:⁵³

- Cümlelerin başında gelmesi: Bundan kasıt söze (إِنَّ أُكْرِمَكَ) cümlesindeki gibi (إِنَّ) harfi ile başlanmasıdır. Eğer (أَنَا إِنَّ أُكْرِمَكَ) “O halde ben sana ikram edeceğim.” veya (إِنِّي إِنَّ أُحْسِنُ إِلَيْكَ) “Öyleyse kesinlikle sana iyilikte bulunacağım.” cümlelerindeki gibi sözün başında gelmediği durumlarda amel etmemektedir.⁵⁴

- İstikbal anlamı taşıması: (إِنَّ) ile kurulan cümlelerin gelecekte vuku bulaçağının ifade edilmesi gerekir. Örneğin (إِنَّ أَكْتُبُ) şeklinde fiil merfû olursa cümle “O halde yazıyorum.” anlamına gelir. Fiilin mansûb olması durumunda ise “O halde yazacağım.” anlamını taşır.⁵⁵

- Fiilden hemen sonra gelmesi: Fiil ile (إِنَّ) harfinin arasına başka bir kelime girmesi durumunda da (إِنَّ) amel etmemektedir. Örneğin (إِنَّ عِنْدَ اللَّهِ يُكْرِمَكَ) cümlesinde yukarıdaki iki şartı taşımasına rağmen (إِنَّ) amel etmemiştir.⁵⁶ Bu şartın (إِنَّ وَاللَّهِ أُكْرِمَكَ) ve (إِنَّ لَا أَذْهَبُ) cümleleri gibi bazı istisnai durumları vardır.⁵⁷

(إِنَّ) harfinin yazımıyla ilgili üç görüş bulunmaktadır. Basralılar bu harfi Kur’an-ı Kerim mushaflarındaki gibi fiilin merfû ve mansûb durumuna bakmaksızın her zaman (إِنَّا) şeklinde dik “elif” ile yazmışlardır. Kufeliler ise zaman zarfı olan (إِنَّا) kelimesiyle karışmaması için her zaman “nûn” harfi ile yazmışlardır. Ayrıca onlara göre (أَنَّ) ve (لَنْ) harflerindeki gibi harfler tenvin alamayacağı için (إِنَّ) harfinin de tenvinsiz yazılması gerekir. Ferrâ (öl. 207/822) ise (إِنَّ) harfinin yazımında meseleye i’rab açısından yaklaşmıştır. Ona göre (إِنَّ) amel ettiği durumlarda “nûn” harfiyle amel etmediği durumlarda ise “elif” harfiyle yazılmalıdır.⁵⁸

⁵³ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb*, 31.

⁵⁴ Ebû'l-Abbâs Muhammed b Yezîd b Abdilekber b Umeyr Ezdî Sumâlî Müberred, *el-Muktedab*. (Beyrut: Âlemu'l-Kutub, ts.), 2/10.

⁵⁵ Sîbeveyhi, *Kitâbu Sîbeveyhi*, 3/16.

⁵⁶ Fazıl Sâlih es-Sâmerrâi, *Me'âni'n-nahw* (Ammân: Dâru'l-Fikr, 2000), 3/351.

⁵⁷ Zemahşerî, *el-Mufasssal fî san'ati'l-i'râb.*, 443.

⁵⁸ Hureynî, *el-Matâliu'l-nasriyye*, 276-278.

Günümüzde ise (إِنَّ) kelimesinin yazımıyla ilgili alimlerin ittifak ettikleri bir görüş yoktur. Kelimenin yukarıda aktarılan her iki yazım şekli de doğrudur. Fakat Ferrâ'nın görüşünün Arapça gibi i'rabın büyük bir öneme sahip olduğu bir dilde yazılı ifadeleri doğru anlamada ve okumada daha fazla kolaylık sağlayacağını belirtmek gerekir. Okuyucu böylelikle farklı karinelere ihtiyaç duymadan (إِنَّ) harfinden sonra gelen muzârî fiilin i'rabını rahatlıkla belirleyebilir.

6. (أَنْ) Terkibinde Vasl ve Fasl

Muzârî fiili nasb eden harflerden biri olan (أَنْ) geldiği fiile mastar anlamı kazandırır⁵⁹ ve gelecekte vuku bulacağına işaret eder.⁶⁰ Mesela (أَرِيدُ أَنْ أَذْهَبَ إِلَى) (الْجَامِعَةِ) "Üniversiteye gitmek istiyorum." cümlesinde böyle bir kullanım söz konusudur. Örnekte de görüldüğü üzere üniversiteye gitme eylemi -eğer meydana gelirse- sözün söylenmesinden sonra meydana gelecektir. Bunun dışında muzârî fiili nasb eden (أَنْ) harfinin kesinlik ifade etmeyen fiiller ile de kullanıldığı söylenmektedir.⁶¹ Bu bağlamda {وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ}⁶² "Hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum yine O'dur." ayeti örnek gösterilebilir. Burada (أَطْمَعُ) fiili kesinlik ifade etmediği için (أَنْ) harfinden sonra gelen muzârî fiil mansûb konumundadır. Ancak bu açıklama yerine mezkûr kurala bağlı kalarak gelecek anlamı taşıdığı için de fiilin mansûb olduğu söylenebilir. Çünkü ayette bağışlanmanın gelecek bir zamanda meydana gelmesi umulmaktadır.

(أَنْ) harfi muzârî fiil dışında diğer fiil türleriyle de kullanılmaktadır. Mâzî fiil ile kullanımında geçmiş zamanda meydana gelen bir fiile mastar anlamını yükler. Bu kullanıma dair {أَفَنَضْرِبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا أَنْ كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ}⁶³ "Siz kıymet bilmez bir topluluksunuz diye biz de sizi Kur'an ile uyarmaktan vaz mı geçelim?" ayeti örnek gösterilebilir. Ayrıca (تَادَيْتُهُ بِأَنْ أَحْضُرَ) "Ona gel diye seslendim." cümlesindeki gibi emir fiil ile tefsîriyye yani "diye" anlamında kullanılabilir.⁶⁴

⁵⁹ Radyıyuddin Necmeddin Muhammed b. Hasan Radî el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî ale'l-Kâfiye* (Riyad: Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1966), 2/828.

⁶⁰ Müberred, *el-Muktedab.*, 2/6.

⁶¹ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb*, 42.

⁶² eş-Şuarâ 26/82.

⁶³ ez-Zuhruf 43/5.

⁶⁴ Sâmerri, *Me'âni'n-nahv*, 3/335.

Arapçada lafız açısından muzârî fiili nasb eden (أَنْ) harfi ile aynı yazılan fakat farklı anlamlar ifade eden kendisine en-i muhaffefe denilen başka bir “en” daha bulunmaktadır.⁶⁵ En-i muhaffefe ise vuku bulmuş bir fiilin veya olayın hikaye edilmesinde kullanılır ve muzârî fiilde amel etmemektedir.⁶⁶ Örneğin (كَتَبْتُ إِلَيْهِ أَنْ لَا يَقُولَ ذَلِكَ) cümlesinde muzârî fiil merfû okunması durumunda cümle “Bunu söylemediğini ona yazdım.” anlamına geliyorken mansûb okunması durumunda “Bunu söylememesini ona yazdım.” anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Ferrâ (öl. 207/822) {فَالرَّبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ إِنَّكَ قَالَ أَلَا تُكَلِّمُ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا} ⁶⁷ ayetinde muzârî fiilin mansûb okunması durumunda ayetin “Zekeriya ‘Rabbim! Öyleyse bana bir alamet ver’ dedi. Allah: ‘Senin alametin insanlarla üç gün boyunca sadece işaretle konuşacak olmandır.’” anlamına geldiğini merfû okunması durumunda ise “Zekeriya ‘Rabbim! Öyleyse bana bir alamet ver’ dedi. Allah: ‘Senin alametin insanlarla üç gün boyunca sadece işaretle konuşmuş olmandır.’” anlamına geleceğini belirtmektedir.⁶⁸ Ayrıca en-i muhaffefe kesinlik ifade eden fiillerden sonra da kullanılmaktadır. Bu bağlamda (فَدَعَلِمْتُ أَنْ لَا يَقُولَ ذَلِكَ) “Onun bunu söylemediğini öğrendim” cümlesi örnek verilebilir. Burada (عَلِمَ) fiili kesinlik ifade eden fiillerden (ef’âlu’l-yakîn) olduğu için muzârî fiil merfû okunur.⁶⁹

İmlâ kitaplarına bakıldığında ise (أَنْ) ve (لَا) harflerinin birlikte yazımıyla alakalı i’rabı baz alan bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Bu kurala göre (أَنْ) harfi muzârî fiili nasb ettiği durumlarda (لَا) harfi ile bitişik yazılır ve en’in sonundaki (ن) harfi (لَا) harfine (لَا) şeklinde idğâm edilir. Diğer durumlarda ise ayrı yazılır. Bu kurala dair şu iki ayet örnek verilebilir:⁷⁰

- {قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ} ⁷¹ “Seni secde etmekten alıkoyan nedir?”
- {وَأَذِ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكَ بِي شَيْئًا...} ⁷² “İbrâhim’i Beytullah’ın bulunduğu yere yerleştirdiğimizde şöyle demiştik: ‘Bana hiçbir şeyi ortak koşma’...”

⁶⁵ Sâmerri, *Me’âni’n-nahv*, 1/343.

⁶⁶ Müberred, *el-Muktedab.*, 3/27.

⁶⁷ Meryem 19/10

⁶⁸ Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî Ferrâ, *Me’âni’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Yusuf vd. (Mısır: Dâru’l-Misriyye, ts.), 1/213.

⁶⁹ Sîbeveyhi, *Kitâbu Sîbeveyhi*, 3/165-166.

⁷⁰ Hureynî, *el-Matâliu’l-nasriyye*, 147-148.

⁷¹ el-A’râf 7/12.

⁷² al-Hac 22/26.

İlk ayette (أَنَّ) harfi muzârî fiili nasb ettiği için bitişik yazılmıştır. Diğer ayette ise (أَنَّ) harfinin böyle bir işlevi bulunmadığı için (لَا) harfi ile bitişik yazılmamıştır. Böylelikle okuyucu farklı karinelere ihtiyaç duymadan muzârî fiilin i'rabını yukarıda belirtilen kurala göre belirleyebilir.

Şunu da belirtmek gerekir ki (أَنَّ) ve (لَا) harflerinin her zaman ayrı yazılması gerektiğini savunan görüşler de vardır.⁷³ Ayrıca mushaf imlâsında mezkûr kurala dair bazı örnekler de bulunmaktadır.⁷⁴ Ancak buna benzer örneklerin yalnızca şiir ve mushaf imlâsına özgü olduğu ve imlâ ilminde istişhâd için kullanılmayacağı ifade edilmektedir.⁷⁵

7. (لَا إِنَّ) Terkibinde Vasl ve Fasl

Şart edatı olan (إِنَّ) ile fiile benzeyen harflerden inne'nin şeddesiz hali in-i muhaffefe'nin (لَا) ile yazımı birbirinden farklılık göstermektedir. Eğer (لَا) şart edatı (إِنَّ) ile yazılacaksa "ن" harfi "لا" harfine idğâm edilir ve istisna edatına benzer olarak (لَا) şeklinde yazılır. İn-i muhaffefe ile ise (لَا إِنَّ) şeklinde ayrı yazılır. Bu kullanıma dair aşağıdaki örneklere bakılabilir:⁷⁶

• {إِنَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ} ⁷⁷ "Eğer siz ona yardım etmezseniz Allah ona yardım eder."

• (إِنَّ لَا أَطَّلُكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ) "Kesinlikle senin yalancılardan olduğunu sanmıyorum."

İlk örnekte (إِنَّ) şart edatı olduğu için (ن) harfi hafzedilmiş ve (لَا) harfi ile bitişik yazılmıştır. İkinci örnekte ise (إِنَّ) harfi in-i muhaffefe olduğu için (لَا) harfinden ayrı yazılmıştır. Bu kural dikkate alındığında (لَا) harfinden sonra gelen muzârî fiilin i'rabını belirlemek kolaylaşmaktadır. Eğer (لَا) harfi bitişik yazıldıysa muzârî fiil meczûm, bitişik yazılmadıysa başka bir âmil bulunmaması durumunda merfû okunur.

⁷³ Hureynî, *el-Matâliu'l-nasriyye*, 150.

⁷⁴ Bk. Tâhâ 20/89, el-A'râf 7/105.

⁷⁵ Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, 3/527-528.

⁷⁶ Hureynî, *el-Matâliu'l-nasriyye*, 150.

⁷⁷ et-Tevbe 9/40.

8. (هُم) Zamirinde Vasl ve Fasl

“Onlar” anlamındaki (هُم) zamirinin yazımı cümlede kendisinden hemen önce bulunan bir âmilin mamûlu olmasına göre farklılık göstermektedir. Eğer bahsi geçen bu âmil cümlede bulunuyorsa (هُم) zamiri bu âmil ile bitişik; bulunmuyorsa (ف) ve (ل) harfleri dışındaki diğer kelimelerle kullanıldığında ayrı yazılır. Bu kurala dair şu örneklerle bakılabilir:⁷⁸

• {إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا} ⁷⁹ “Onlar hayvanlar gibidirler, belki yolca onlardan daha da şaşkındırlar.”

• {... إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ...} ⁸⁰ “... (Çünkü) onlar Allah'ı ve resulünü inkâr ettiler...”

• {يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُعْتَبُونَ} ⁸¹ “O gün onlar ateşte yakılırlar.”

• {حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ} ⁸² “Uyarıldıkları günlerine kavuşuncaya kadar...”

Birinci ve üçüncü örneklerde cümlede (هُم) zamirine etki eden bir âmil bulunmadığı için zamir ayrı yazılmıştır. Birinci örnekte (إِنْ) harfi amel etmemekte üçüncü örnekte ise (يَوْمَ) kelimesi muzâf konumunda değildir.

İkinci ve dördüncü örneklerde ise (هُم) zamirine etki eden bir âmil bulunduğundan dolayı zamir bu âmiller ile bitişik yazılmıştır. İkinci örnekte (هُم) zamiri inne'nin ismi, dördüncü örnekte ise muzâfun ileyh konumundadır.

9. Mâ-i Mevsûlede Vasl ve Fasl

Kaynaklarda mâ-i mevsûle (من), (عن), (في) ve (مِن) mâ-i istifhâmiyye ise (من), (عن), (في), (إلى), (على) ve (مِن) harf-i cerleri ile bitişik yazıldığı belirtilmektedir.⁸³ Burada her iki “mâ”nın da (من), (عن) ve (في) harf-i cerleleriyle (ب) ve (ل) harf-i cerleri gibi sürekli bitişik yazıldığı söylenebilir. Zikri geçen harf-i cerlerin yazımında

⁷⁸ Hureynî, *el-Matâliu'l-nasriyye*, 121.

⁷⁹ el-Furkân 25/44.

⁸⁰ Tevbe 9/84.

⁸¹ ez-Zâriyat 51/13.

⁸² el-Me'aric 70/42.

⁸³ Vâli, *Kitâbu'l-İmlâ*, 146.

bu iki “mâ” yı birbirinden ayıran fark ise mâ-i istifhâmiyyede elif’in hazfedilmesidir. Bu kurala dair şu örneklere bakılabilir:⁸⁴

- (فِيمَ ضَرَبْتِ) “Niçin vurdun?”
- (تَكَلَّمْ فِيمَا أَحْبَبْتِ) “Sevdiğin şeyler hakkında konuş.”

İlk örnekte (ما) kelimesi mâ-i istifhâmiyye olması nedeniyle “elif” hazfedilmiş ikinci örnekte ise mâ-i mevsûle olduğu için “elif” harfi yazılmıştır.

Mâ-i mevsûlenin (من), (عن) ve (في) harf-i cerleri ile yazımı konusunda farklı iki görüş daha bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilkinde göre mâ-i mevsûle zikri geçen harf-i cerler ile (من ما), (عن ما) ve (في ما) şeklinde ayrı yazılmalıdır. Genel kanı mânın (من), (عن) ve (في) harf-i cerleri ile bitişik yazılması yönünde olmasına rağmen mâ-i mevsûlenin bu har-i cerler ile ayrı yazılması mâ’ın türünü belirleme açısından daha işlevsel gözükmektedir. Kaynaklarda geçmemekle beraber bu şekilde harf-i cer ile kullanımında mâ-i mevsûleyi, mâ-i masdariyyeden ayırmak da mümkün olur. Böylelikle (عَجِبْتُ مِمَّا تَقُولُ) cümlesi mâ’nın harf-i cere bitişik yazılıp masdariyye olması nedeniyle “Söylemene şaşırdım.” anlamına gelirken (عَجِبْتُ مِنْ مَا تَقُولُ) cümlesi mânın harf-i cerden ayrı yazılıp mevsûle olması nedeniyle “Söylediğin şeye şaşırdım.” anlamına gelebilir. Diğer görüşe göre ise her iki yazım şekli de doğrudur.⁸⁵

Bunun dışında “mâ” mâ-i mevsûle ise kendisinden önceki kelimedenden ayrı yazılır. Diğer durumlarda ise bitişik yazılır. Bu kurala dair şu örneklere bakılabilir:⁸⁶

- {إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ} ⁸⁷ “Size bildirilen mutlaka gelecektir.”
- {إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاجِرٌ} ⁸⁸ “Yaptıkları, sadece bir büyücü hilesidir.”
- (نَحْنُ نَأْتِيكَ أَيُّنَمَا تَكُونُ) “Nerede olursan ol sana geliriz.”
- (أَيُّنَ مَا كُنْتَ تَعِدُّنَا) “Bize vaat ettiklerin nerede?”

⁸⁴ İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*, 171.

⁸⁵ Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fî şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, 3/513.

⁸⁶ İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*, 171.

⁸⁷ el-En'am 6/134.

⁸⁸ Tâhâ 20/69.

- (أَيُّمَا الرَّجُلَيْنِ أَقْبَيْتَ فَأَكْرَمِ) “O iki adamdan hangisiyle karşılaşırsan ikram et.”
- (أَيُّ مَا عِنْدَكَ أَفْضَلُ) “Sendekilerin hangisi daha iyi?”

10. Hemzenin Yazılışı

Hemzenin yazımı ile ilgili kurallar Arap dilinde oldukça detaylıdır. Nitekim hemzenin başta, ortada ve sonda yazılışının diğer harflerden farklı olarak birden fazla şekli bulunmaktadır. Bu kuralları ayrıntılı bir şekilde İbn Cinnî'nin (öl. 392/1002) sadece bu konu ile ilgili kaleme aldığı 'Ukûdu'l-hemz adlı risalesinde görmek mümkündür.⁸⁹ Bu kurallardan kısaca bahsetmek gerekirse hemze başta yazıldığında dik elif (ل) harfi üzerine ya da altına yazılır. Eğer hemze damme ve fetha hareketlerine sahipse (ِ) şeklinde elif harfinin üzerine, eğer kesra ile hareketlendiyse (َ) şeklinde elif harfinin altına yazılır.

Hemzenin ortada yazıldığı kelimeler ile ilgili kurallar çok fazla olmakla birlikte şu pratik yöntemle baş vurabilir: Kelimenin ortasında hemze yazılacağı vakit hemzenin ve hemzeden önceki harfin hareketinin ağırlığına bakılır. Ağırlık sıralaması en ağırdan hafife kesra > damme > fetha > sükûn şeklinde düşünülebilir. Bu hareketlerden hangisi ağır gelirse hemze o hareketin temsil ettiği harf üzere yazılır. Örneğin (رَتَّنَ) kelimesinde hemze kesra hareketini temsil eden (ي) harfi üzerine yazılmıştır. Çünkü hemzenin ve hemzeden önce gelen (ر) harfinin hareketine bakıldığında kesra daha ağır gelmektedir. Benzer durum (يَسْأَلُ), (مُؤَسَّسَةٌ) ve (رَأْسٌ) kelimeleri için de geçerlidir. Bu pratik yöntemin üç istisnası bulunmaktadır:

- Hemzenin fethalı olması ve kendisinden önce sakin bir (ي) harfinin bulunması (هَيْئَةٌ). Bu durumda yukarıdaki kurala göre normalde hemze (هَيْئَةٌ) şeklinde (ل) harfi üzerine yazılması gerekirken (ي) harfi üzere yazılır.

- Hemzenin fethalı kendisinden önceki harfin (ل) ya da sakin (و) harfi olması. Bu duruma (جَاءَ) ve (ضَوْءٌ) kelimeleri örnek verilebilir. Bu kelimelerde hemze normalde (جَاءَ) ve (ضَوْءٌ) şeklinde yazılması gerekirken satır üzerine yazılır.

⁸⁹ Bk. Ebû'l-Feth 'Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî İbn Cinnî, 'Ukûdu'l-Hemz, thk. Mâzin el-Mubârek (Dımaşk: y.y., 1409/1988).

- Hemzenin dammeli olması ve kendisinden önce sakin (و) harfinin bulunması (ضَوْءُهَا). Bu durumda normalde hemzenin (ضَوْءُهَا) şeklinde (و) harfi üzerine yazılması gerekirken satır üzerine yazılır.

Hemze kelimenin sonunda ise kendisinden önceki harfin harekesine göre yazılır. Bu harfin harekesi fethaysa (ا), dammeyse (و), kesraysa (ي) ve sükûn ise satır üzerine yazılır. Bu kurala sırasıyla (بَدَأَ), (الْوَلِيُّ), (شَوَّاطِي) ve (بِنَاء) kelimeleri örnek verilebilir.

Hemze ile ilgili bu imlâ kuralların Arap dilinde cümle öğelerini belirlemede önemli katkılarda bulunduğu söylenebilir. Örneğin (سَائِل) kelimesi her ne kadar lafız bakımından mufâale babının mazi fiil sığasına benzese de kural gereği hemzenin kesra harekesini almasından dolayı “sâ-i-lun” şeklinde okunur ve isimdir. Ancak katil anlamındaki (قَاتِل) “kâ-til” ve savaştı anlamındaki (قَاتِل) “kâ-te-le” kelimelerinde olduğu gibi hemzenin bulunmadığı birçok kelimedede hareketler göz ardı edildiğinde ism-i fâil kalıbı ile mufâale babının mazi fiil sığası ortak bir kalıba sahiptir. Benzer durum hemzenin kelimenin sonunda yazıldığı yerlerde de geçerlidir. Mesela çoğu zaman (يَسْتَحْدِم) kelimesinde olduğu gibi muzârî fiillerin malum ya da meçhul çatıda olduğunu belirlemek için siyak veya sibaka bakmak gerekir. Belli bir karinenin olmaması durumunda (يَسْتَحْدِم) kelimesi (يَسْتَحْدِمُ) ve (يُسْتَحْدِمُ) olmak üzere malum ya da meçhul okunabilir. Hemzenin sonda yazıldığı muzârî fiillerde ise böyle bir ihtimal gözükmemektedir. Örneğin (يَسْتَهْزِي) fiilinde kural gereği (ز) harfinin kesra harekesini alması gerekir ve malum çatılı olur. İlgili fiil meçhul çatılı ise (يَسْتَهْزِي) şeklinde yazılır.

Sonuç

Arap yazısında başka dillerdeki sesli harflere karşılık gelen hareketlerin bulunmayışı nedeniyle anlamca farklı olan bazı kelimeler ortak bir yazıma sahip olabilmektedir. Bu tür kelimelerin yazı dilinde birbirinden ayrılması için noktalama ve harekeleme çalışmalarıyla ortak bir amaca sahip olan imlâ kuralları ortaya konmuştur. Noktalama ve harekeleme çalışmalarından farklı olarak bu kuralların temelini harf ziyadesi, hazfı ve tebdili ayrıca kelimelerin vaslı ve faslı olmak üzere dört ana unsur oluşturmaktadır. Bu dört unsura göre şekillenen kuralların nahiv ile sıkı bir ilişki içinde olduğu görülmüştür. Bu ilişki hemen hemen en basit cümle yapılarında bile görülebilmekte ve okuyucuya yazılı

metni anlamada büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Öyle ki bazı imlâ kurallarının göz ardı edilmesi kelime ve cümlelere yanlış manalar yüklenmesine neden olabilmektedir.

Çalışmada klasik ve modern dönemdeki önemli imlâ kitapları incelenmiş ve sonuçta imlânın her ne kadar asıl amacı benzer yazıma sahip farklı anlamlardaki kelimeleri yazımda birbirinden ayırmak olsa da onun i'rabda ve cümle öğelerini belirlemede önemli bir işleve sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle Arapçada imlâ kurallarının, dilin yazılı biçimini anlamada ve doğru yorumlamada kritik bir rol oynadığı söylenebilir. Bu kurallar, kelimelerin doğru yazımı ve anlam ayrımını sağlamanın yanı sıra, cümle yapısının ve öğelerinin net bir şekilde belirlenmesine de yardımcı olduğu görülmektedir. Çalışma elde edilen bulgular, imlâ kurallarının dilbilimsel ve yazınsal önemi üzerinde durmakta ve Arapça yazılı metinlerdeki işlevselliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda özellikle Arapça eğitiminde imlâ kurallarının önemine daha fazla vurgu yapılması önerilmektedir. Öğrencilerin, bu kuralların cümle öğelerini belirlemedeki işlevini anlamalarının, yazılı metinleri daha doğru bir şekilde analiz etmelerine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Aktaş, Osman - Yaqoob, Luay Hatem. "Noktalama İşaretlerinin Anlama Etkisi Bakımından Arapça ve Türkçe-nin Karşılaştırılması". *International Journal of Filologia* 6 (30 Aralık 2021), 1-19. <https://doi.org/10.51540/ijof.996841>
- Altıkulaç, Tayyar. "Mushaflarda İmlâ Problemi". *Osmanlı'dan Günümüze Kur'an ve Hüsn-i Hat Sempozyumu*, 53-63.
- Atik, Aydın. "Arap Dilinde Noktalama İşaretleri: Tarih ve Uygulama". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/23 (2012), 1.
- Aydınlı, Abdullah. "İmlâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/225-226. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bolelli, Nusrettin. *Modern Metodla Arapça İmlâ Kuralları*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Boz, Halit. "Kur'ân-ı Kerîm'de Salât (Namaz) Kelimesinin İmlasındaki Farklılıklar ve Sebepleri". *İlahiyat Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler*, 144-156.

- Dâni, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân, Muhammed Sâdık Kamhavî. *el-Muknî' fî resmi mesâhîfi ehli'l-emsâr*. Kahire: Meketebetü'l-Kulliyati'l-Ezheriyye, ts.
- Erdoğan, Ayhan. *Arapça İmlâ Klavuzu*. Konya: Kutluboğa Yayınları, 2000.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Yusuf vd. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, ts.
- Hacımsıroğlu, Mücella. "Mushaf İmlası Edebiyatında İstidrak Olgusu: İbnu'l-Kâdî el-Miknâsî (öl. 1082/1672) ve Beyânü'l-Hilâf Örneği = The Phenomenon of Istidrak in Mushaf Orthography Literature: Example of Ibn al-Qadi al-Miknasi (d. 1082/1672) and His Book Named Bayanu'l-Khilaf". *Hitit Üniversitesi (Gazi Üniversitesi) Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi XXIII/1* (2024), 280-299.
- el-Hatîb, Abdullatif Muhammed. *Usûlu'l-İmlâ'*. Kuveyt: Dâru Sa'deddîn, 1994.
- Hureynî, Ebû'l-Vefa Nasr b. Yunus el-Vefai el-. *el-Matâliu'l-nasriyye li'l-matâbii'l-mısriyye fi'l-usûli'l-hattıyye*. thk. Taha Abdulmaksud. Kahire: Meketebetü's-Sunne, 2005.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth 'Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî. *Ukûdu'l-Hemz*. thk. Mâzin el-Mubârek. Dimaşk: y.y., 1409/1988.
- İbn Durusteveyh, Ebû Muhammed Abdullah b Cafer b Muhammed. *Kitâbu'l-kuttâb*. thk. İbrâhim Sâmerri - Abdulhuseyin el-Fetlî. Kuveyt: Dâru'l-Kutubi's-Sekafiyye, 1977.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyuddin Abdurrahman b. Muhammed. *Divânü'l-mubtede' ve'l-haber fi eyyâmi'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve min âsirihim min zevi's-seni'l-ekber*. thk. Halîl Şehâde. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1988.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdulmelik el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısri. *Muğni'l-Lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb*. thk. Mâzin el-Mubârek - Muhammed Ali Hamdullah. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1985.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Muslim. *Edebu'l-kâtib*. thk. Ali Fâ'ûr. Suud: Vizâratu's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1987.

- İbnu'd-Dehhân, Ebû Muhammed Nâsihuddîn Saîd b. el-Mubârek b. Alî b. Abdillâh en-Nahvî el-Bağdâdî. *Bâbu'l-Hicâ'*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1976.
- İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b Seri b Sehl el-Bağdadi. *el-Usûl fi'n-nahv*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1985.
- İbrahim, Abdulalim. *el-İmlâ' vet'terkîm fi'l-kitâbeti'l-'Arabiyye*. Mısır: Mektebetu Garîb, ts.
- Kabbiş, Ahmed. *el-İmlâu'l-'arabi neşetuhu ve kavâ'iduhu ve mufredâtuhu ve temrînâtuhu*. Dimeşk-Beyrut: Dâru'r-Raşîd, 1984.
- Mâmû, Muhammed. *Leâliu'l-ımlâ'*. Beyrut: el-Yemâme, 5. Basım, 2008.
- Maşalı, Mehmet Emin. "İbn Haldûn'un Gözüyle Mushaf İmlası". *Usûl: İslam Araştırmaları* 22 (2014), 7-24.
- Müberred, Ebû'l-Abbâs Muhammed b Yezîd b Abdilekber b Umeyr Ezdî Sumâlî. *el-Muktedab*. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b Şeref b Mürî. *el-Minhâc fi şerhi Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1972.
- Radî el-Esterâbâdî, Radiyyuddin Necmeddin Muhammed b. Hasan. *Şerhu'r-Radî ale'l-Kâfiye*. Riyad: Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1966.
- Sağlam, Mustafa. "Mushaf İmlası Bağlamında Zemahşerî ve el-Keşşâf' ı". *Bütün Yönleriyle Zemahşerî III* (2023), 73-82.
- es-Sâmerrâi, Fazıl Sâlih. *Me'âni'n-nahv*. Ammân: Dâru'l-Fikr, 2000.
- es-Sehâvî, Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman Şemsuddîn. *Fethu'l-muğîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs*. thk. Ali Hüseyin Ali. Mısır: Mektebetu's-Sünne, 1424/2003.
- Seyf, Mehdi. "Mushaf İmlası ve Farklı Yaklaşımlar". *Tarihten Günümüze Kıraat İlmî: Uluslararası Kıraat Sempozyumu*, 187-228.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b Osman b Kanber el-Harisi. *Kitâbu Sîbeveyhi*. Kahire: Mektebetu'l-Hanci, 1988.

- es-Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâluddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Hem 'u'l-hevâmi' fî Şerhi Cem 'i'l-cevâmi'*. thk. 'Abdulhamîd Hindâvî. 3 Cilt. Mısır: el-Mektebetü't-Tevfikîyye, ts.
- eş-Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-Makâsıdu's-şâfiyye fî şerhi'l-Hulâsati'l-kâfiyye*. Mekke: Ma'hedu'l-Buhusi'l-İlmiyye ve İh-yai't-Turâsî'l-İslâmî, 2007.
- Tüccar, Zülfikar. "Edebü'l-Kâtib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/410-411. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Vâli, Huseyn. *Kitâbu'l-İmlâ'*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1985.
- Yavuz, Lütfullah. "Kur'an'ın Topkapı Nüshasının İmlası ve Hz. Osman'a Nispeti Konusundaki Tereddütlere Cevaplar". *Diyanet İlmi Dergi XLVI/2* (2010), 137-144.
- ez-Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdırrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Heyet. Dâru'l-Hidâye, ts.
- ez-Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. İshâk. *Kitâbu'l-Hat*. thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed. Ammân: Dâru Ammâr, 1. Basım, 2000.
- ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b Ömer b Muhammed. *el-Mufassal fî san'ati'l-i'râb*. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1993.